

- MAGYAR Zoltán (2011): A magyar népi kultúra régiói, 2. Felföld, Erdély, Moldva. Budapest, p. 421. (Mérték Kiadó).
- MAKKAI L. (1954) I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631-1648). Budapest. (Akadémiai Kiadó)
- PALÁDI-KOVÁCS A. (1973): Ukrán szörványok a 18-19. században a mai Magyarország északkeleti részén. Népi kultúra – népi társadalom VII. Budapest, pp. 327-367. (Akadémiai Kiadó)
- PETROV, A. (1924): Národpsná mapa Uher podle úředního lexikonu osad z roku 1773. Praha.
- PODHRADSKY Gy. (1922) A Felföld nemzetiségi viszonyai. Föld és Ember II. pp. 8-15.
- PRINZ Gy. (é.n [1936]): Magyarország tájrajza. In: Magyar föld – magyar faj, I. Budapest, pp. 15-341.
- SPEER, D. (1998) Magyar Simplicissimus. Miskolc. p. 235. (Felsőmagyarországi Kiadó).
- SZABÓ I. (1941): A magyarság életrajza. Budapest. p. 276. (Magyar Történelmi Társulat).
- TAMÁS E. (1999): A Bodrogló népeisége a XVIII-XX. században. Vallási és nemzetiségstatisztikai feldolgozás. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei 35. sz. Sárospatak, p. 334.
- TÓTH S. (1909-1912): Sáros vármegye monográfiája, I-III. Budapest, 9. 489, 519, 768.
- UDVARI I. (1992): Ruszinok a XVIII. században. Nyíregyháza, p. 357. (Vasvári Pál Társaság Füzetei 9. sz.)
- UDVARI I. – VIGA Gy. (1993): A javak cseréje, munka és vándorlás Sáros megyében a 18. század közepén. Népi kultúra – népi társadalom XVII. Bp. pp. 165-200. (Akadémiai Kiadó).
- ZOVÁNYI J. (1977): Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon. Budapest.

Changes of the denominational and ethnic spatial configuration in Sáros county in the 16th–18th century

The area under scrutiny was a royal forest estate at the time of the establishment of the Hungarian state and later it became a county of the kingdom (*comitatus Sarossiensis*). The Hungarian settlements were established in the valleys of Tarca (Torysa), Hernád (Hornád), Tapoly (Topl'a) and Ondava rivers in the 11th–13th century and they formed an almost continuous network. The centre of the county was the fortress and city of Sáros (Šariš), and important fortresses and estates were established on the periphery of the county. Hungarians established 6–8 market towns, while three privileged royal cities (Eperjes/Prešov, Bártfa/Bardejov, Kisszeben/Sabinov) were established by German settlers. In the mountains there were Slavic (Slovak) villages, and the estates settled Ruthenian people in the 14th–15th century to the northern uninhabited mountains, where shepherds, in compliance with Vlach law (*ius Valachorum*), paid every 50th sheep as tax.

The author of the article, on the basis of tax lists and authentic ecclesiastical sources from 16th–17th century, analyses the Hungarian serf villages and Calvinist congregations of the county as well as the change of the denominational and ethnic configuration of the cities and towns in the 16th–18th century. The table and the two maps present the continuity of Hungarian settlements and Calvinist congregations as well as their geographic location. The author points out that the forced termination of the congregations of Calvinist church and the persecution of Hungarian communities began at the end of the 17th century with military campaigns and was accomplished by the middle of the 18th century.

Az egyházak területi igazgatásának alakulása a török kiűzésétől 1918-ig

Dr. Hajdú Zoltán

1. Bevezetés

A korszak mind az állami, mind pedig az egyházi területszervezés és igazgatás szempontjából rendkívül fontos kihívásokat és szinte reformkényszereket hordozott. Részben a volt török hódoltsági területek rendkívül jelentős pusztulása, a népesség egy részének egyházváltása (reformáció), a szerb népesség és vallásának „felhúzódása” az ország jelentős déli területeire lényegi változásokat hozott minden közösség számára.

Kollonics Lipót (1631-1707) állami berendezkedésre vonatkozó modernizációs és reformterve (Einrichtungswerk 1689) szinte minden alapvető kérdést felvetett, még hozzá a központi hatalom centralizációs érdekei és törekvései szempontjából. Az új berendezkedési terv kidolgozásakor Kollonics római katolikus püspökként (majd később esztergomi érsek lett) egyszerre gondolkodott az állam teljes átstrukturálásában, valamint az egyházak (melyek önálló fejezetben jelentek meg) helyzetének, részben területi igazgatásának rendezésében. Kollonics természetes módon elfogult volt saját vallása és egyháza iránt.

A felvilágosult abszolutizmus (Mária Terézia és II. József erőteljesen beavatkozott az egyházak ügyeibe, területi igazgatási szervezéseinek kérdéseibe is. A mélyen vallásos meggyőződésű Mária Terézia a püspökségek területi struktúrájának módosításakor modern igazgatási elvek érvényesítésére törekedett. Ugyanakkor az is látható, hogy a török által meg nem szállt területek igazgatási beosztását rendezte elsősorban, kivárt a volt hódoltsági területek egyházi viszonyainak a rendezésével.

II. József elsősorban a birodalom érdekei és szempontjai alapján, a felvilágosult abszolutizmus bázisán viszonyult a hithez és a vallásokhoz. A türelmi rendelete állam- és társadalompolitikai szempontból is kiemelkedő jelentőségű volt.

A korszak elejének egyik lényegi kérdése a protestáns egyházakhoz való viszony, illetve a protestáns egyházak igazgatási területi beosztásának és ellenőrzésének a rendezése volt. Más minta nem lévén, a területi struktúra (majd nevezéktan) tekintetében az állami igazgatást és a római katolikus egyház területi tagozódását vették figyelembe.

Az 1918-ra kialakult egyházi területi szervezet közigazgatás-földrajzi tekintetben több sajátosságot hordozott. Történelmi, államigazgatási,

„hívőeloszlási” elemek és megfontolások egyaránt kimutathatóak a területi rendben.

A rövid elemzésben alapvetően nem a vallás- és egyháztörténeti elemeket helyezük előtérbe, hanem az állami és egyházi területi struktúra kölcsönhatásait érintjük. A „szubszidiaritás” fogalma sajátos módon jelent meg az egyházak életében.

2. Az egyházszerkezetek területi fejlődésének néhány sajátossága a történelmi Magyarországon

Anélkül, hogy hosszabb történeti elemzésbe bocsátkoznánk, a következőket ki kell emelnünk a különböző egyházak területi struktúrája formálódása szempontjából. A latin szertartású római katolikus egyház egyházszerkezete az államalapítás korától formálódott. Szent István – ha csak a rendelkezésünkre álló írott dokumentumok alapján ítélnék meg a korabeli folyamatokat – akkor inkább egyházat, semmint államot szervezett. A tíz püspökség létrehozásával ő rakta le a római katolikus egyház igazgatásának központ- és területi alapjait. A tíz faluból álló egyházfenntartó közösségek megteremtésével a településközi egyházszerkezeti alapokat is megteremtette.

A római katolikus egyház történetileg államegyházként határozható meg évszázadokon keresztül. A későbbiekben „kvázi államegyház” jellege domborodott ki.

A görög szertartású katolikus egyház az ország déli területein már a honfoglalástól kezdve jelen volt intézményesen, az egyházzsúdosás után a két keresztény egyház közötti viszony kiegyeződött, a folyamatnak a vesztese a görög rítusú egyház lett az ország déli részén.

A török hódoltság időszakában a római katolikus egyház jelentős veszteségeket szenvedett mind a hívei számát, mind pedig az intézményeit és szervezeteit illetően. Az egyház történelmi központja Esztergom, valamint a másik érseki tartomány székhelye Kalocsa is török uralom alá került mintegy 150 évre. Az esztergomi érsekség Nagyszombatban folytatta tevékenységét. Az érsek leginkább Pozsonyban tartózkodott.

A függetlenné vált Erdély területén az egyházpolitikai és egyháztörténeti folyamatok is sajátosan bontakoztak ki, több tekintetben példát mutatva az egész Európának. Ebben az esetben az önálló államiság és a vallási türelem sajátos egysége formálódott.

Az egész társadalmat, s nem csak a vallási és egyházi viszonyokat alapvetően érintette a reformáció, s annak tömeges elterjedése a hódoltsági területeken. A török hatalom „toleráns” volt a számára inkább mozgási lehetőséget teremtő keresztény világon belüli új megosztottságokkal kapcsolatban.

3. A török utáni egyházi területi struktúraváltozások

Az államterület és egyházi területi szervezet szempontjából is lényegi kérdések vetődtek fel a török utáni új egyházi berendezkedés kapcsán és során. A Csanádi egyházmegye újjászervezésekor az alapkérdés az volt, hogy kiterjedhet-e a püspök joghatósága a Temesi Bánság katonai igazgatás alatt álló, s közvetlenül Bécsből kormányzott területére, avagy sem. Kezdetben úgy nevezték ki Falkenstein Bélát csanádi püspöknek, (1730), hogy nem, de még ő volt az, aki halála előtt (1739) lerakhatta Temesváron a Csanádi püspökség új székhelyén a püspöki palota és székesegyház alapjait. Az Erdélyi püspökség újjászervezésekor is kétséges volt a politikai-közjogi határ és az egyházmegye határának a viszonya, de végül is a történetiség elve érvényesült alapvetően.

1734-ben III. Károly lerakta a protestáns egyházigazgatás területi alapjait azzal, hogy az Anyaországban életre hívta az evangélikusok és a reformátusok 4-4 szuperintendenciáját, s Erdély területén egyet-egyet alakított ki számukra. A kerületek önállóan intézték belső ügyeiket, egymással csak speciális kérdések kapcsán működtek együtt. Az állam befolyásoló hatással bírt a protestáns egyházakon belüli folyamatok jelentős részét illetően is.

Mária Terézia meghatározó szerepet játszott a felszabadított területeken a római katolikus egyház újjászervezésében, intézményeinek ismételt megteremtésében. 1773-ban a szerémi és a boszniai püspökségek összevonásával létrehozták Diakovár székhellyel az új római katolikus püspökséget. 1776-ban az esztergomi főegyházmegye területének átszervezése során még három (szepesi, rozsnyói, besztercebányai) új egyházmegyét alakított ki. 1777-ben a székesfehérvári és a szombathelyi püspökség megteremtésére került sor. Különösen az utóbbi területének a kialakításakor merültek fel kényes területi kérdések, nevezetesen a Mura-völgyének egyházi hovatartozása. A rendezés során a Muraköz a zágrábi egyházmegye kiegészítő része maradt.

1804-ben az egeri egyházmegye területén létrehozták a kassai és a szatmári püspökséget. Ezzel egy időben az egeri püspökséget érseki rangra emelték.

A latin és a görög rítusú keresztény egyházak közötti megbékélés Magyarországon több lépésben ment végbe. Külön fejezet volt a görög katolikusok helyzete, illetve egyház-igazgatási viszonyaik rendezése. Erdélyben a gyulafehérvári unió eredményeképpen III. Károly király 1715-ben megszervezte az erdélyi görög katolikus egyházmegyét, melynek alapító bulláját 1721-ben adta ki a pápa. Az egyházmegye székhelye Fogaras lett. 1738-ban Balázsfalvára került a püspöki székhely.

1771-ben Mária Terézia ténylegesen létrehozta az addig az egeri püspökség keretei között csak névlegesen létező munkácsi görög katolikus püspökséget. A püspökség székhelye 1775-ben Ungvárra került, s elsősorban ott épültek ki igazgatási intézményei.

1777-ben a horvátországi és bácskai görög katolikusok számára a királynő létrehozta a független körösi (krizsevci) egyházmegyét. 1777-ben még a váradi görög katolikus egyházmegyét is kialakította az uralkodó.

1816-18-ban a munkácsi görög katolikus egyházmegye területéből kialakították az eperjesit, s a román nemzetiségű plébániákat a váradi görög katolikus püspökség hatósága alá osztották be. Az egyházszervezet formálásában tudatosan megjelent a nemzetiségi szempont.

1850-ben, a szabadságharc leverését követően szétagolt Magyarországon Ferenc József császár már a politikai szétagolás végleges jellegét érzékeltetve létrehozta a románok számára az esztergomi érsekségtől független metropolitát. A fogarasi püspökséget Gyulafehérvár-Fogarás székhellyel átszervezték, érsekséggé emelték, s ide osztották be a nagyváradi, valamint az újonnan létesített lugosi és szamosújvári görög katolikus püspökségeket.

Hogy teljes legyen a politikai szétagolás és az egyházszervezet harmóniája, 1853-ban érseki rangra emelték Zágrábot, s a kalocsai érseki tartományból ide osztották be Zengg-Modrus, Szerém-Bosznia római katolikus, valamint a körösi görög katolikus püspökségeket. Azt mondhatjuk, hogy így az abszolutizmus időszakában párhuzamosan folyt az államterületi-közigazgatási és az egyházszervezeti át- és beintegrálása a történelmi Magyarország területének.

Az izraeliták decentralizált, települési szervezetre koncentráltó egyházközségi rendszert alakítottak ki, az egyházközségeik felett nem hoztak létre elkülönült területi szervezetet.

Az 1855-ben megkötött osztrák-vatikáni konkordátum a korabeli elemzések szerint alkotmányjogi szempontból sérelmes volt Magyarországra, illetve a római katolikus egyházi hierarchiára nézve. A Szentszék elismerte lényegében a birodalom egységét, a bécsi nunciatúra egyértelmű hatókörébe került a magyar katolikus egyház kapcsolattartása.

Az evangélikus egyház fokozatosan építette ki a négy egyházkerület belső struktúráit. Elsősorban a Felvidéken és a Nyugat-Dunántúlon voltak erős egyházközségeik. A hívek területi eloszlása és az egyházszervezet alakulása párhuzamos módon folyt az evangélikusoknál.

A reformátusok szintén négy egyházkerületben formáltak autonómiájukat, de ők elsősorban a Tiszántúlon, Erdélyben és az Alföld egyes területein erősítették meg pozícióikat. A reformátusok esetében a hívek területi eloszlásában a koncentráció és a szétagolás miatt országos jellegű szervezeti struktúrát kellett fenntartani.

II. József 1781 októberében kibocsátott türelmi rendelete szabad vallásgyakorlatot engedélyezett a protestánsok és a görögkeletiek (nem egyesült görögök) javára. Rendezte a templomépítések, a hivatalviselés, a vegyesházasság kérdését. Ezeket az egyházakat kivette a római katolikus püspökök felügyelete alól.

A görög keletiek a bizánci egyházszervezet hierarchikus rendjét természetes módon folytatták, területi szervezetük erősen hierarchikus jellegű volt. Külön kell említenünk a szerb és a román ortodox egyházak nemzeti karakterét, mely a későbbiek során a politikai folyamatok minden kérdését befolyásolta.

1690-től kezdve a szerb ortodox egyház ügye fontos kérdéssé vált. 1706-ban az ipeki szerb metropolita elismerte a magyarországi metropolia megalakulását. 1766-ban megszűnt az ipeki metropolia önállósága, s ennek révén a magyarországi metropolia autokefál egyházzá vált. 1739-től Karlóca lett a metropolia székhelye. 1791-ben a magyar országgyűlés elismerte a görögkeletiek jogegyenlőségét, 1792-től az ortodox püspökök az országgyűlés tagjaivá is váltak. 1848-ban az ortodox egyház a „bevett” vallásfelekezetek közé került.

1698-ban az erdélyi román ortodox egyház egyesült Rómával, ami azt jelentette, hogy egyházjogilag megszűnt az erdélyi román ortodox egyház. Ezt nem minden hívő és egyházi vezető fogadta el, 1761-ben megalakult a brassói román metropolia, melynek a székhelye 1784-ben Nagyszébenbe került.

Az 1867-es kiegyezéssel meginduló magyar polgári államfejlődés keretei között kiépültek az állampolgári jogegyenlőség, a vallás- és lelkiismereti szabadság alkotmányos keretei. A polgári állam a maga értékrendje szerint viszonyult az egyházakhoz, illetve azok szervezeti kereteihez.

Az egyházak, különösen azokban az esetekben, ahol az adott vallás és a nemzetiség egyértelműen egybekapcsolódott (horvátok, szerbek, románok, ruszinok) politikai szerepe erősödött, a kulturális hatásuk egyértelműen megjelent.

Az egyházak képviselői törvényben szabályozott módon részt vettek a törvényhozás munkájában (felsőházi tagság), s az állam a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon keresztül tartotta a kapcsolatot az egyházakkal. Az állami költségvetés kiegészítő jellegű támogatásokat nyújtott az egyházi tevékenységek végzéséhez. A római katolikus egyház a 2,2 millió kat. holdat meghaladó nagyságú földbirtokával jelentős gazdasági tényezőnek is számított. A többi egyház e tekintetben lényegesen kisebb nagyságrendű gazdasági szereplő volt.

A Hajdúdorogi görög katolikus püspökség 1912. évi megalapításával (amelyben meghatározó szerepet játszott az, hogy a magyar nemzetiségű görög katolikus hívek kikerüljenek a munkácsi görög katolikus püspökség, valamint a Gyulafehérvár-Fogarás érsekség joghatósága alól) kialakult az egyházak területi- és központrendszer.

4. A népesség hitfelekezeti megoszlása, s a különböző vallású népesség területi elhelyezkedésének sajátosságai 1910-ben

Ha az I. világháború előtti utolsó magyar népszámlálás hitfelekezeti adatait áttekinjtjük (1. táblázat), akkor azt kell megállapítanunk, hogy a Magyar

Birodalom lakosságának valamivel több mint 50%-ka latin szertartású római katolikus, a második legnépesebb közösséget a görög keletiek, a harmadikat a reformátusok, a negyediket az ágostai hitvallású evangélikusok, az ötödiket az izraeliták képezték. A többi vallás képviselői kis mértékben voltak jelen.

Lényegi különbségek voltak a Magyar Birodalom két közjogi része (Magyarország, Horvát-Szlavonország) között. Magyarország nemzetközi mércével mérve is az egyik legösszetettebb vallási megoszlást mutatta. Az ország valamivel kevesebb mint fele latin szertartású római katolikus volt, a protestánsok (reformátusok, evangélikusok) együttes száma meghaladta a 20%-ot, a görög keletieké megközelítette a 13%-ot, az izraelitáké 5% volt.

Horvát-Szlavonországban a latin szertartású római katolikusok aránya volt a meghatározó, s mellettük a görög keletiek képezték a másik nagy vallási közösséget. A többi hitfelekezet alig érzékelhetően volt jelen.

Ha a különböző felekezetek híveinek területi koncentrációját akarjuk megvilágítani, akkor először is két alaptípust kell elkülönítenünk, melyeknek hatásuk lett a különböző egyházak területi igazgatási beosztását illetően is. Egyetemes elterjedésű felekezetnek tekinthető az országon belül a leginkább a latin szertartású római katolikus felekezet hívei, a reformátusok (kisebb területi kiterjedésben és intenzitással), az ág. hitv. evangélikusok (kettős területi koncentráció mellett), valamint az izraeliták. Alapvetően regionális jellegű a görög szertartású római katolikusok (Kelet-Magyarország), valamint a görög keletiek (Dél-Magyarország és Horvát-Szlavonország) területi koncentrációja.

A statisztikai régiók szerinti tagolódás már finomabb szerkezetet is mutat, de a törvényhatósági szintű adatok még plasztikusabbá teszik a képet. Ha csak a megyei szélső értékeket nézzük:

- a latin szertartású római katolikusok aránya a legmagasabb Varasd megyében (99,2%), a legalacsonyabb (3%) Fogaras megyében volt,
- a görög szertartású római katolikusok arányukat tekintve (71,1%) Máramaros megyében voltak jelen a legmagasabb súllyal, míg sok megyében ténylegesen nem voltak jelen,
- a reformátusok kiemelkedő pozíciót (75,9%) foglaltak el Hajdú megyében, ugyanakkor Horvátország több megyéjéből gyakorlatilag hiányoztak,
- az ág. hitv. evangélikusok Turócz megyében képviselték a legmagasabb arányt (49,6%), ugyanakkor az ország sok megyéjében egyáltalán nem jelentek meg,
- a görögkeletiek Krassó-Szörény megyében a lakosság 72,4%-kát adták, sok megyében viszont nem működtek közösségeik,
- az izraeliták aránya Nagyvárad törvényhatósági jogú városban volt a legmagasabb (23,6%), ugyanakkor több megyében csak jelzésértékűen szerepeltek.

Az egyházszervezetek dualizmus végi területi struktúrája és központrendszeré hosszú történeti folyamatok eredményeként alakultak ki. Az

állam és a római katolikus egyház közötti viszony alapvető fontosságú volt mindkét fél szempontjából, de évszázadokon keresztül meghatározó volt az apostoli király szerepe (főkegyúri jog) a hazai egyházszervezet belső alakulását illetően. A protestáns egyházak tekintetében fokozatosan kialakult egyfajta „főfelügyeleti jog”, melynek révén az uralkodó szabályozó szereppel lépett fel az egyházszervezetet illetően.

Az egyházszervezet a tekintetben teljes mértékben igazodott a hívők területi eloszlásához, hogy három egyház szervezete teljes térkitöltésű rendszert mutatott az országon belül (1., 2., 3. ábra), míg másik három (4., 5., 6. ábra) regionális jellegűnek volt tekinthető, teljes egészében a hívek területi konfigurációjához igazodott.

5. Összegzés

A protestantizmus Magyarországon a németországgal egy időben terjedt el, amit a hódoltsági területen nagyon megkönnyített a török vallási érdektelensége a keresztény egyházakkal és vallásokkal szemben. A vallási küzdelem a római katolikusok és a protestánsok között legalább két évszázados folyamatként fogalmazható meg. A protestáns egyházakon belül is folyt egyfajta rivalizálás.

Minden területi-igazgatási átalakulás során kitüntetett kérdés volt a katolikus egyház és szervezete ügye, hiszen a világegyház-jelleg miatt senki sem tekinthette a kérdést „tisztán belügynek”, avagy csak „nemzeti ügynek”.

Egészében véve azt állapíthatjuk meg, hogy az állam diadalmaskodott a társadalom felett, az egyházak, még a katolikus egyház is, kénytelen volt tudomásul venni, hogy államdominanciájú folyamatok indulnak, majd játszódhatnak le.

Irodalom

- BALOGH M. – Gergely J. 1994: Egyházak az újkori Magyarországon, 1790-1992. Kronológia. Budapest, MTA Történettudományi Intézet. História Könyvtár.
- BALOGH M. – Gergely J.: 1996: Egyházak az újkori Magyarországon, 1790-1992. Adattár. Budapest, MTA Történettudományi Intézet. História Könyvtár.
- BUCSAY M. 1985: A protestantizmus története Magyarországon, 1521-1978. Budapest.
- ERDŐ P. 1991: A Szentszék és Magyarország – Katolikus Szemle, No. 3-4. pp. 140-148.
- GERGELY E. szerk. 1922: Egyházigazgatás. In: Bátky Zs. – Kogutowicz K. szerk.: Kogutowicz zsebatlasza az 1922. évre. Harmadik kiadás. Budapest, A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztálya, pp. 105-106.
- GERGELY J.: 1991: Az erdélyi görögkatolikus román egyház. – Regio, No. 3, pp. 106-117.
- HAJDÚ Z. 2005: Magyarország közigazgatási földrajza. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- HAJDÚ Z. (szerk.) 2010: Szubszidiaritás és regionalitás az egyház- és államszervezetben. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja.

KALMÁR J. – VARGA, J. J. (szerk.) 2010: Einrichtungswerk des Königreichs Ungaran, (1688-1890). Stuttgart, Franz Steiner Verlag.

Katolikus egyház a 18–19. századi Magyarországon. Egyetemi jegyzet. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, 2008.

SARNYAI Cs. M. (szerk.) 2001: Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon, 1848-1918. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.

SZABÓ Z. J. 2004: A magyar református egyházszervezet első két évszázada. Budapest, Szenci Molnár Társaság.

ZOVÁNYI J. 1977: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Budapest. 3. kiadás.

www.katolikus.hu

www.reformatus.ro

www.reformatus.hu

<http://lexikon.katolikus.hu>

<http://munkacs-diocese.org>

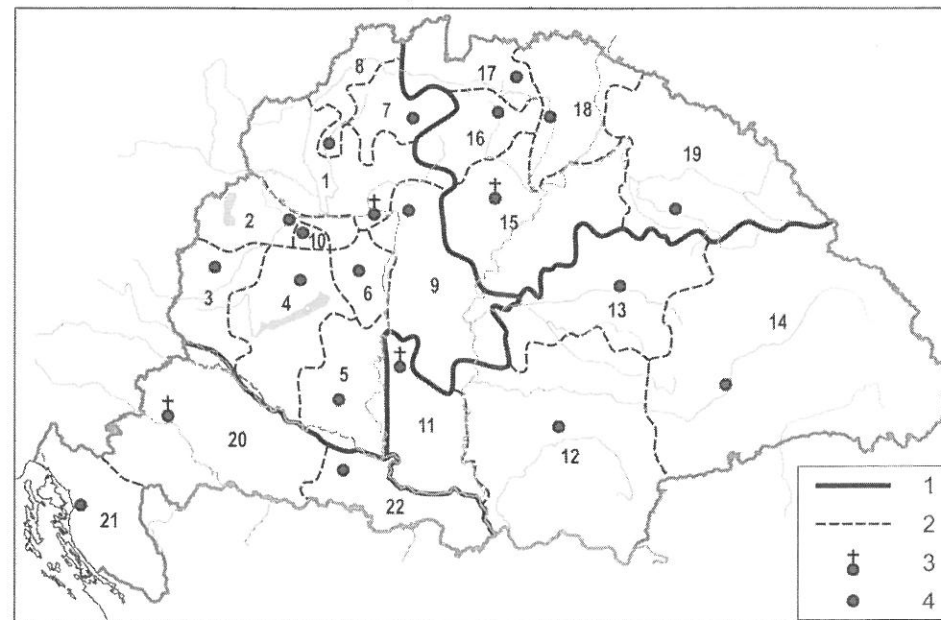
www.reformatus.com.ua

www.grkatko.sk

www.szimandron.hu

www.gorogkatolikus.hu

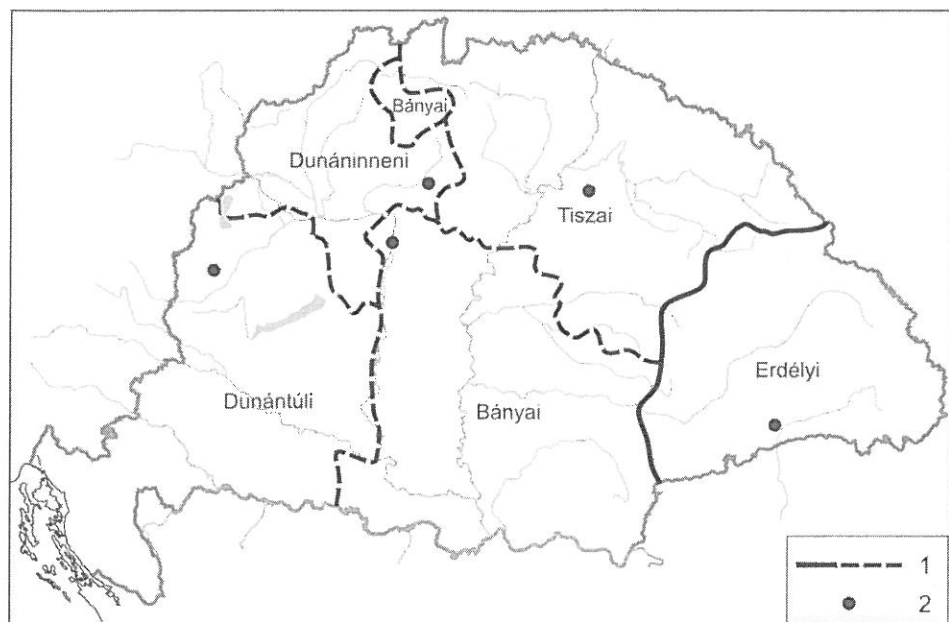
www.lutheran.hu

1. ábra: A katolikus egyházak területi struktúrája, 1918; Gergely Endre szerk., 1922;
Jelmagyarázat: 1. érsekség határa, 2. püspökség határa, 3. érseki székhely, 4. püspökségi székhely

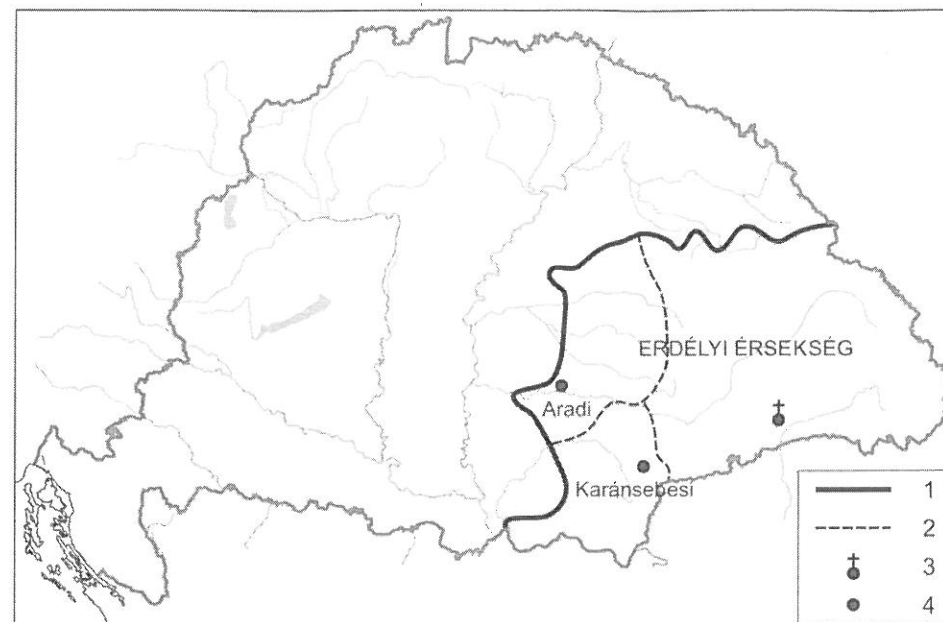
2. ábra: A református egyházkerületek, 1918; Gergely Endre szerk., 1922;
Jelmagyarázat: 1. egyházkerület határa, 2. egyházkerület székhelye

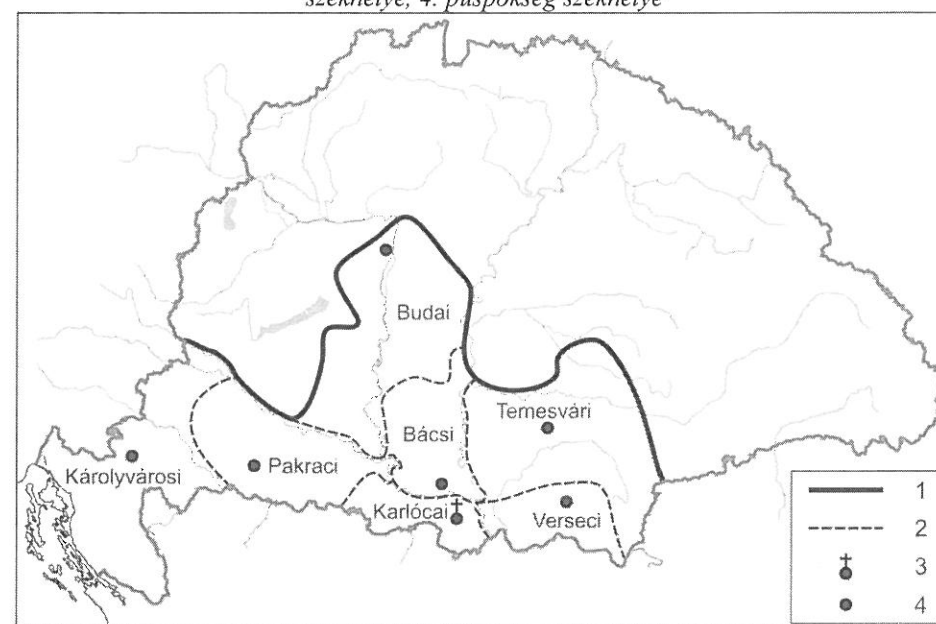
3. ábra: Az evangélikus egyházkerületek, 1918; Gergely Endre szerk., 1922;
Jelmagyarázat: 1. egyházkerület határa, 2. egyházkerület székhelye

4. ábra: Görög katolikus egyházmegyék, 1918; Gergely Endre szerk. 1922;
Jelmagyarázat: 1. a gyulafehérvári érsekség határa, 2. püspökségi határ, 3. érsekség székhelye, 4. püspökség székhelye

5. ábra: Görög keleti román egyházmegyék, 1918; Gergely Endre szerk. 1922; Jelmagyarázat: 1. az erdélyi érsekség határa, 2. püspökség határa, 3. érsekség székhelye, 4. püspökség székhelye

6. ábra: Görög keleti szerb egyházmegyék, 1918; Gergely Endre szerk., 1922;
Jelmagyarázat: 1. a karlóczai érsekség határa, 2. püspökség határa, 3. érseki székhely, 4. püspöki székhely

1. táblázat. A népesség hitfelekezetek szerinti megoszlása 1910-ben közjogi egységeként és országrészenként

Közjogi alkatrész, országrész	Latin	Görög	Református	Ágostai hitv. ev.	Görög keleti	Unitárius	Izraelita	Egyéb és ismeretlen felekezetű
	szert. római katolikus							
Magyarország								
a) Duna jobb partja	2 385 939	2 171	330 484	253 848	17 045	615	90 075	1 207
az összes népesség százalékában	77,4	0,1	10,8	8,2	0,6	0,0	2,9	0,0
b) Duna bal partja	1 720 614	1 981	59 323	305 285	829	111	87 360	421
az összes népesség százalékában	79,1	0,1	2,7	14,1	0,0	0,0	4,0	0,0
c) Duna-Tisza köze	2 544 979	25 758	540 418	193 390	161 291	3 388	294 254	6 180
az összes népesség százalékában	67,5	0,7	14,3	5,9	4,8	0,1	7,8	0,1
d) Tisza jobb partja	765 900	420 863	317 366	120 954	1 618	198	142 280	496
az összes népesség százalékában	43,8	23,8	17,9	6,8	0,1	0,0	8,1	0,0
e) Tisza bal partja	387 246	750 301	866 665	132 132	255 727	1 440	197 384	4 029
az összes népesség százalékában	14,9	28,9	33,4	5,1	9,9	0,1	7,6	0,1
f) Tisza-Maros köze	785 152	56 971	85 690	71 436	1 103 610	758	34 098	4 054
az összes népesség százalékában	36,7	2,7	4,0	3,9	51,5	0,0	1,0	0,2
g) Királyhágón túl	375 325	749 404	399 312	229 028	792 864	67 749	64 074	611
az összes népesség százalékában	11,0	28,0	14,9	8,0	29,6	2,5	2,4	0,0
h) Fiume város és kerülete	45 130	467	1 123	311	995	16	1 696	68
az összes népesség százalékában	90,7	0,9	2,8	0,6	2,0	0,0	3,4	0,1
Magyarország összesen	9 010 305	2 007 916	2 603 381	1 306 384	2 333 979	74 275	911 227	17 066
az összes népesség százalékában	49,8	11,0	14,8	7,1	12,8	0,4	5,0	0,1
Horvát- Szlavonországok	1 877 833	17 592	17 948	33 759	653 184	21	21 231	386
az összes népesség százalékában	71,6	0,7	0,7	1,8	24,9	0,0	0,8	0,0
Magyar Birodalom összesen	10 888 138	2 025 508	2 621 329	1 340 143	2 987 136	74 296	932 458	17 452
az összes népesség százalékában	51,0	10,7	12,4	6,7	15,5	0,4	3,9	0,1

Forrás: A Magyar Szent Korona országainak 1910 évi népszámlálása. 6. rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest 1920. Magyar Statisztikai Közlemények, No. 64.

Vallásföldrajzi változások a Partiumban

Dr. Süli-Zakar István – Dr. Szilágyi Ferenc

Bevezetés

A Partium különleges történelmi tája a Kárpát-medencének. Az 1570-ben megkötött Speyeri Egyezményben szerepelt először hivatalosan a Partium elnevezés. Szapolyai János Zsigmond – lemondva a királyi címről – Erdély és a Partium fejedelme lett, elismerve Habsburg Miksát magyar királynak. János Zsigmond tehát „Erdély és Magyarország Részeinek (=Partium) fejedelme” címet viselte. Magyarország keleti megyéi – elsősorban Biharország – alkották földrajzilag Partiumot. A térség központja Nagyvárad – Gyulafehérvár mellett – a Fejedelemségben a második főváros rangját is kivívta. Nagyvárad mellet a másik jelentős bihari nagyváros az erdélyi fejedelmek magánföldesúri tulajdonában lévő Debrecen volt. A gazdag cívisváros a fejedelmi kincstár legnagyobb befizetője volt, s a 16. században jelentősen emelkedett szerepe a Kárpát-medence vallási életében, kiérdemelve a „Kálvinista Róma” címet. Református Kollégiuma 1537-től folyamatosan működik, s kiemelkedő tudományos és oktatási központja volt Partiumnak. Jelentősége 1660 Nagyvárad török kézre kerülése után még növekedett is, hiszen Martonfalvi professzor diákjaival és a könyvtárral Debrecenbe menekültek. A törökök kiűzését követően, igaz kisebb területtel, a Partium hivatalos közigazgatási egységként a 19. századig létezett, s csak 1860-ban, az Októberi Diploma ismerte el Partium teljes körű visszacsatolását Magyarországhoz. Ezt követően a Tisza és Erdély nyugati határa közötti területet megszokásból továbbra is Partiumnak nevezzük. Vallásföldrajzi szempontból a Partium a történelmi Magyarország legérdekesebb térsége, mivel azok a változások, amelyek országosan is jelentkeztek, itt alaposabban átformálták a vallási életet, s különleges szint jelentettek a Kárpát-medencében. Így már a kereszténység itteni berendezkedése, a reformáció, majd a rekatolizáció, a trianoni határmegvonás, s a napjainkig tartó vallásföldrajzi változások valóban unikálissá teszik a Partium térségét.

1. A kereszténység első évszázadai a Tiszántúlon

A katolikus egyház bihari jelenlétéről az első bizonyítékok a XI. századból származnak. A katolicizmus megjelenése a Magyar Királyság megalapításával függ össze. Szent István alapította az ország legrégebbi egyházmegyéit, számos történész valószínűsíti, hogy közülük éppen az utolsó a kelet-tiszántúli Bihari